

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Львівська політехніка»
доктору педагогічних наук, професору
Вербицькій Поліні Василівні

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора історичних наук, професора кафедри архітектури та реставрації
Інституту архітектури та дизайну Національного університету «Львівська
політехніка» Тараса Ярослава Миколайовича на рукопис дисертації Іваня
Святослава Михайловича на тему: «Охорона культурної спадщини у
Східній Галичині: державний сектор та громадські ініціативи (1918–1939)»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
032 Історія та археологія (галузь знань 03 Гуманітарні науки)**

Дослідження українсько-польських відносин новітньої доби не тільки у площині політики, але й культури та освіти має значну наукову актуальність, а також суспільно-практичне значення. Протягом останніх років значно зростає інтерес до вивчення українсько-польського минулого міжвоєнного часу, про що свідчать наукові праці українських та польських вчених, у яких висвітлюються різносторонні аспекти національної політики Польської держави. Необхідність наукового аналізу охорони культурної спадщини Галичини викликано важливим значенням пам'яток історії та архітектури обох народів. Процеси охорони та збереження пам'яток можуть сприяти налагодженні міжетнічної співпраці на ниві охорони пам'яток на пограниччі.

Наукове значення дисертація набуває також з огляду на сучасний стан українсько-польських відносин, оскільки досвід складних взаємин українців та поляків у новітню добу дає змогу напрацювати комплексний порядок майбутньої співпраці у контексті культурної спадщини. Саме в цій площині й варто розглядати дисертацію Святослава Іваня.

У представленому до розгляду дисертаційному дослідженні автор намагається окреслити процеси охорони культурної спадщини Галичини та визначити їх вплив на формування культурного простору регіону. Дослідницькі завдання та наукова новизна загалом корегуються зі структурою дисертаційної роботи, розкриваються як у висновках до розділів, так і в загальних.

Робота побудована на порівняльному аналізі ситуації, яка склалась в культурно-просвітництві, охороні культурних надбань для поляків та українців в Галичині. Структурно кожний розділ актуалізує окрему тему, що характеризує особливості процесів збереження та охорони культурної спадщини зі сторони держави, громадських організацій та галицької інтелігенції.

Історіографія проблеми досить обширна, проаналізовано 190 праць, які розглянуто за хронологічним принципом, вони поділені на польську, українську, білоруську історіографії. Проаналізована історіографія дала можливість автору констатувати, що існуючі знання не дають відповідей щодо того, як проводила польська держава гуманітарну політику стосовно охорони культурної спадщини, про роль громадських організацій та товариств, а також інтелігенції у здійсненні пам'яткоохоронної роботи та формуванні культурно-наукового середовища Галичини.

Список використаних джерел та літератури засвідчує широку пошукову роботу й ґрунтовну дослідницьку базу, а також дотримання методологічних засад історіографії. Для вирішення поставлених завдань джерельна база поділена на чотири групи: неопубліковані архівні матеріали, опубліковані документи та збірники державних законодавчо-нормативних документів, періодичні видання, мемуарна література. Дисертантом опрацьовано 47 архівних праць у 7 архівах України, які складають приблизно 50% джерельної бази. Завдяки дисертанту ми маємо інформацію, де сьогодні зберігається значний масив джерел по темі.

Простудійовано також десятки позицій наукової періодики (польської, української, білоруської). Взято до уваги історичні здобутки попередників та

сучасників, які працювали над вивченням міжвоєнного періоду. Дисертант опирається на праці Ореста Красівського, Леоніда Зашкільняка, Романа Лозинського, Богдана Гудя, Івана Васюти, Володимира Комара, Ірини Скакальської, Михайла Швагуляка, Юрія Крамара та інших дослідників, які висвітлювали національну політику Польської держави, зокрема суспільно-політичне життя міжвоєнної Галичини. Історіографічний та джерельний аналіз ступеня дослідженості окресленої проблеми дає право дисертанту стверджувати про необхідність комплексного дослідження охорони культурної спадщини зі сторони держави та громадських організацій.

У роботі застосовано порівняльний метод історіографічного аналізу в хронологічній і синхронній площині. Чітко простежується розуміння автором історичної ситуації, в якій опинилась Галичина в міжвоєнній Польщі.

Позитивними, у підрозділі 1.3. «Теоретико-методологічні засади дослідження» є виписані методи, якими досліджувались та з'ясовувались предмет дослідження, репрезентувалась сутність об'єкту дослідження, формулювались завдання та висновки. Вважаю, що обґрунтованим є введення до існуючої термінології терміну «відбудова пам'яток», його змістове наповнення. Він важливий як з правової точки зору, так і для обґрунтування втраченої пам'ятки культурної спадщини, оскільки після російсько-української війни необхідно буде відбудовувати пам'ятки національного надбання.

Підрозділ 2.1. «Особливості гуманітарної політики Польської держави щодо українців у Галичині» досить обширний за інформацією. Дисертант на основі наукових джерел висвітлив політику урядів Польщі упродовж 1920–1930-х рр., яка була направлена на побудову унітарної та моноетнічної держави. На перший план Польська держава у різні періоди висувала політичні концепції асиміляції непольських народів, оскільки у поліетнічності вбачалась загроза внутрішній безпеці та цілісності Польщі. Важливою частиною реалізації цієї концепції була освіта та культура. Через підпорядкованість культурної політики національній здійснювалась денаціоналізація українців. Дисертант вказує, що після політичних реформ чисельна українська меншина у

Польщі зіткнулась з низкою труднощів, зокрема дискримінаційною складовою, яка проявлялась у різних сферах. Українську культурну спадщину польська влада трактувала як надбання польської історії. У дисертаційному дослідженні показано, як обмеження та труднощі дискримінаційного характеру стали потужним мотиваційним чинником розвитку української справи та підтвердили важливість української культури у суспільно-політичному житті.

Вагомим науково-інформаційним є підрозділ 2.2. «Нормативно-правова площина та практичні кроки Польської держави у збереженні культурної спадщини регіону», в якому дисертант показав, що Польща розуміла, що пам'ятки власної історії, зокрема архітектури, є важливими маркерами ідентифікації території, їх можна використовувати як важливий чинник колонізації. Слушно зауважено, що Регентська Рада Королівства Польського видала 31 жовтня 1918 р. Декрет про опіку над пам'ятками мистецтва та культури. Цей декрет та доповнення до нього, а також низка інших нормативно-правових документів є важливими для сьогодення, оскільки сучасні служби з охорони пам'яток продовжують та переосмислюють підходи своїх попередників. Деякі правові здобутки міжвоєнного періоду залишаються досі актуальними. Зібрані та введені в науковий обіг документи важливі сьогодні для нас з позиції класифікації пам'яток на рухомі і нерухомі. Про це свідчать проведені у 2024 р. міжнародні конференції по цій темі.

На основі конкретних прикладів дисертант показав, що відбудова знищених війною пам'яток мала політичний контекст, позаяк поляки трактували культурну спадщину «Малопольщі Східної» як надбання польського народу. Держава фінансувала ремонтні, реставраційні та консерваторські роботи будівель та споруд, пов'язаних з історією Речі Посполитої. На конкретних прикладах висвітлено, що першочергово відновлювались сакральні споруди – католицькі костели, які були важливими візуальними маркерами присутності поляків на українській етнічній території. Зауважу, що сьогодні ми маємо подібну ситуацію, коли українська етнічна територія промаркована церквами російської імперської архітектури.

Цікавим є третій розділ «Громадські ініціативи як важливий аспект здійснення туристично-краєзнавчої та пам'яткоохоронної роботи», у якому дисертант розглянув, як громадські ініціативи обох народів спрямовувались на популяризацію туристичних маршрутів, здійснювалось вивчення історії та культури регіону, а також підтримка пам'яток архітектури та історичних об'єктів. Все це дозволяло впроваджувати певні наративи та розвивати польське та українське культурні середовища. Показано також різницю у діяльності між товариствами та організаціями полоністичного та проукраїнського спрямування. Перші отримували підтримку владних інституцій та стрімко зростали, натомість другі працювали без такої підтримки та зіштовхувались з певними штучно створеними труднощами зі сторони владних інституцій. Автор вважає, що така ситуація зумовила українські товариства та організації спрямувати свої зусилля на розвиток українського культурного середовища та через ці складові формувати українську свідомість. Дисертант наголосив, що громадські ініціативи українців в умовах відсутності української держави та домінування польської соціально-культурної парадигми були рушійною силою, яка протистояла діяльності товариств та організацій полоністичного спрямування.

З великого обсягу віднайденого матеріалу Святослав Іванько вдало підібрав промовисті факти, які засвідчують, як здійснювалась культурна експансія через громадські товариства та організації. Яскраво це продемонстровано на прикладі діяльності Польського Товариства приятелів Гуцульщини (ТПГ) та українського музею Гуцульщина ім. Йосафата Кобринського. ТПГ отримувало зі сторони владних структур різноаспектну допомогу. Важливим фактом у діяльності цього товариства є те, що воно представляло гуцулів не як складову українського етносу, а як окремий народ. Натомість український музей Гуцульщина ім. Йосафата Кобринського проголошував, що гуцули є невід'ємною складовою українського етносу. Через проукраїнську діяльність цього музею та його підтримку зі сторони місцевих мешканців представники коломийського староства хотіли закрити установу у

1937 р., оскільки вбачали в діяльності музею чинники протидії польській політиці асиміляції. На основі польських джерел автор аргументовано показує, що краєзнавчий рух був важливим складником процесу націєтворення та забезпечення етнокультурної окремішності. У розділі вказано, що представники польських еліт використовували етнографічні групи українських Карпат, інспірувавши їх окремішність, щоби у перспективі відірвати від українського національного організму. На прикладі заходу під назвою «Гуцульське свято» показано, що ключовим завданням була презентація Гуцульщини як частини польського Карпатського регіону.

Суттєвим є з'ясування автором особливостей діяльності туристично-рекреаційних структур, які отримували багатоаспектну підтримку від Польської держави. Дисертант на основі вивчення польських товариств туристично-краєзнавчого профілю аргументовано стверджує, що метою їхньої діяльності було поширення пропольських ідей. Цьому сприяло створення музеїв при товариствах та краєзнавчих гуртків для молоді. Досить ілюстративно висвітлено, як Польська держава, розуміючи важливість музею для пропаганди полоністичних векторів, поспішала збудувати музей у с. Жаб'є (сьогодні – с. Верховина). Показано, як до цього процесу залучались воєвода, жандармерія, польські інтелектуали. Аргументовано доведено, що польські музеї були одним із запланованих державою інструментів полонізації. Відповіддю на наступ польських товариств та організацій була реакція української інтелігенції, яка зайнялась організацією краєзнавчих музеїв на громадських засадах: починає діяти український музей Гуцульщина ім. Йосафата Кобринського, регіональні музейні товариства «Бойківщина», «Лемківщина», «Яворівщина», «Стривігор», «Верховина», музей князя Василька в Теробовлі та інші. Українські музеї та товариства протистояли музеям полоністичного спрямування. Розуміючи важливість українських музеїв для просвітницької роботи серед населення, польські владні структури перешкоджали їх роботі.

Слушно дисертант підкреслює, що ці перешкоди породили сплеск ентузіазму у створенні нових музейних товариств, покращувалась музейна

кооперація між українською інтелігенцією. Це явище підтримували селяни, які дарували експонати музеям, та інтелігенція, яка взяла на себе весь тягар музейної роботи. На прикладі шести з'їздів українських музейників дисертант робить висновок, що незважаючи на різнопланові виклики, українські музейні товариства відіграли важливу роль у збереженні культурної спадщини та стали майданчиком для координації зусиль, обміну досвідом, розробкою стратегій розвитку краєзнавчого руху та предметного обговорення. Вони відіграли важливу роль у збереженні матеріальної та духовної культури.

У четвертому розділі здійснено аналіз ролі представників галицької інтелігенції у формуванні культурно-наукового середовища регіону. Відповідь на те, як воно формувалося, дисертант подає шляхом вивчення конкретних постатей, які займались створенням та підтримкою музеїв, вірили, що культурні надбання є важливими в утвердженні національного самовизначення. На цій тезі розглядається внесок польської та української інтелігенції. У підрозділі 4.1. «Польський вимір у науково-дослідній та музейній діяльності» висвітлюється низка постатей, які відіграли важливу роль у формуванні музейного середовища того часу. Йдеться про історика та архіваріуса Олександра Чоловського, дослідницю та зберігачку фондів Історичного музею Луцію Харевич, зберігача фондів Національного музею імені короля Яна III Рудольфа Менкицького, працівника архіву давніх актів у Львові Кароля Бадецького, мистецтвознавця Владислава Подляху, консерватора Богдана Януша, консерваторів Львівського консерваторського округу Юзефа Піотровського та Збігнева Горнунга. На основі аналізу їх музейної та наукової діяльності дисертант робить важливі для нас висновки, що вони переважно були випускниками Львівського університету. Водночас спеціалісти, які безпосередньо здійснювали і керували реставраційними та консерваційними роботами, були випускниками Львівської політехніки.

У підрозділі 4.2. висвітлено внесок українців у контексті втілення наукових та музейних ініціатив. У цьому підрозділі на прикладі яскравих особистостей показано, як функціонували наукові та громадські організації

Галичини, зокрема музеї. Дисертант аналізує діяльність низки українців, які здійснили внесок у розвиток наукових та музейних ініціатив: музеолога, історика, багаторічного директора Національного музею Іларіона Свенціцького; науковця Михайла Драгана; етнографині Ірини Гургули; музейника, педагога Лева Геца; музейника та краєзнавця Івана Филипчака; археолога Ярослава Пастернака; мистецтвознавця Івана Старчука; археолога, науковця Маркіяна Смішка. На основі аналізу постатей галицької інтелігенції зроблено висновок, що польський вимір у науково-культурній та музейній діяльності безпосередньо стосувався державного сектору. Передусім йдеться про створення музею міста (1893), Галереї мистецтв (1907) та Національного музею імені короля Яна III (1908). Український вимір у порівнянні з поляками будувався на громадській ініціативі (Національний музей, 1905), яка не могла зрівнятись за масштабами з державним сектором. Не дивлячись на це, громадські добровільні внески та активна діяльність українців сприяли виявленню та збереженню української культурної спадщини.

Завершує дисертацію Святослав Іваньо розлогими науково виваженими та обґрунтованими висновками, які підтверджують вартість та самостійність досліджень. Цінним джерелом для дослідників є додатки.

Цілком позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, висловлюю деякі зауваження, запитання та побажання:

1. Некоректно використовувати термін «етнічні українські групи» (с. 115) в значенні «етнографічна група». Етнічна група (національна меншина) – частина етносу, що проживає за межами своєї етнічної території. В Україні такими етнічними групами є росіяни, поляки, угорці, євреї, німці, білоруси, словаки, чехи та інші.
2. У часових межах, які досліджуються, не бажано щодо території, яка охоплює Львівську, Івано-Франківську та центральну і південну частину Тернопільської області використовувати назву «Східна Галичина» (с. 19). Назву «Східна Галичина» вчені використовують, коли вони досліджують українські землі в складі Австрійської та Австро-Угорської

імперій. Переважно вчені, які досліджують міжвоєнний період у Польщі (1921–1939), такі як Банах В., Виздрик В., Булик Н., Великочий В., Козицький А., Комар В., Королько А., Руда О., Савчук Б. та інші послуговуються назвою «Галичина».

3. Дещо зайвим у пункті 1.3. є висвітлення дискусій, які ведуться вченими щодо термінів «пам'ятка», «музей», «реставрація», «консервація», коли вказується, що у роботі використовуються базові терміни, такі як «культурна спадщина», «пам'ятка», «охорона культурної спадщини» у тому розумінні, в якому вони наведені в Законі України «Про охорону культурної спадщини».
4. Надто розлогим є опис історії українських та польських музеїв, їх збірок, експозиції. В пункті 3.2. для нас важливо, яку роль вони відіграли у збереженні національних надбань, для формування національної свідомості та ідентичності на Гуцульщині, Бойківщині, Лемківщині.
5. Бажано було би структурувати історіографію не тільки за часовою ознакою, а й за тематичною. У такому випадку це б краще окреслило існуючі основні напрямки досліджень.
6. На наш погляд, недостатньо уваги у тексті приділено українським пам'яткам, які підлягали реставрації та відбудові у міжвоєнний час.
7. Видається, що дисертант знаходиться у полоні покликань, яких у роботі зроблено понад тисячу.
8. У висновках розділів дисертації, відповідно до вимог, дисертант не подав посилань на власні публікації.
9. Висновки складаються з 10 пунктів, хоча у вступі дисертант поставив перед собою лише 6 чітко окреслених завдань. Зауважимо, що відповідно до ДАК України, кількість поставлених завдань і висновків мають збігатись.
10. Дану наукову працю необхідно опублікувати. Для майбутньої монографії треба додати інформацію про Українське Технічне Товариство, яке не лише обороняло інтереси членів, але й вело боротьбу за загальноукраїнські інтереси; Товариство охорони української старовини, яке займалось

охороною та опікою пам'яток старовини, національної культури і мистецтва. Бажано також висвітлити важливу роль у відбудові міжвоєнної Галичини українських галицьких інженерів та архітекторів: Дидинського Володимира, Нагірних Василя та Євгена, Пежанського Григорія та інших.

Ці зауваження не мають принципового характеру і не знижують загальне позитивне враження від пропонованого тексту рукопису.

Дисертаційна робота Іваня Святослава Михайловича «Охорона культурної спадщини у Східній Галичині: державний сектор та громадські ініціативи (1918–1939)» написана фахово, з дотриманням наукового стилю викладу матеріалу, що забезпечує допустимість і легкість його сприйняття. Робота характеризується логічністю та послідовністю поданого матеріалу. Дисертаційне дослідження має важливе теоретичне та практичне значення. Воно засвідчує, як через культурну спадщину, пам'ятки історії та архітектури здійснювались політичні наміри Польської держави щодо асиміляції українців.

Практичне значення роботи полягає в її використанні у розробці стратегій щодо відбудови втрачених національних надбань під час російсько-української війни, а також для визначення вектора щодо пам'яток, які залишились в Україні внаслідок панування російсько-радянської імперії.

Виходячи з вищевказаного, слід констатувати, що кваліфікаційна наукова праця «Охорона культурної спадщини у Східній Галичині: державний сектор та громадські ініціативи (1918–1939)» є актуальною роботою, що в сукупності достатньо добре вирішує конкретну наукову мету та поставлені дослідницькі завдання, має практичне значення для історії, мистецтвознавства, охорони культурної спадщини, реставрації, відбудови втрачених пам'яток.

Вказана дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження доктора філософії», затвердженого Кабінетом Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21 березня 2022 р. № 341), а її автор – Іваньо Святослав Михайлович –

заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань
03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія

Рецензент

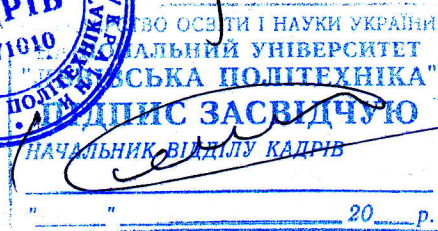
доктор історичних наук, професор,

професор кафедри архітектури та реставрації

Інституту архітектури та дизайну

Національного університету

«Львівська політехніка»

Тарас Я. М.